

המחתרת, הפרטיזנים וההתנגדות היהודית בוילנה ובסביבותיה

המחתרת היהודית בוילנה מתחילת 1943 ועד לחיסול הגטו בספטמבר 1943

ב-1942 עסקה המחתרת היהודית על כל קבוצותיה בביסוס המסגרת הארגונית, ברכישת נשק ובאימונים בו, ביצירת קשרים עם גורמי חוץ לא-יהודיים ואף בפעולות חבלה מחוץ לגטו. ואולם ההתפתחויות באביב ובקיץ 1943 אילצו את הפעילים לחזור ולבחון את דרכם. לגטו וילנה הסתננו ידיעות על המרד בגטו ורשה, על פעילות פרטיזנית ענפה באזורי ליטא וביילורוסיה, על השינויים במהלך המלחמה וביחסי הכוחות - בעיקר אחרי הניצחון בסטלינגרד - ועל חידוש הרציחות ההמוניות באזור וילנה. בשורות המחתרת התחדש הוויכוח על שתי האופציות העיקריות - התנגדות ומרד בתוך הגטו או יציאה אל היער כדי לחבור אל הפרטיזנים ולהילחם בנאצים יחד עמם. בחורף ובאביב 1943 ניהלו פפ"א ו"קבוצת המאבק" של יחיאל משא ומתן על האפשרות של איחוד ביניהם. אנשיו של יחיאל דחו את דרישת פפ"א שיצטרפו אליה כיחידים ובסופו של דבר המשיכו לפעול כמסגרת נפרדת. עם זאת סוכם בין שני הארגונים במאי 1943 על הגברת התיאום ביניהם. גם הניגודים על דרך הלוחמה ניטשטשו: "קבוצת המאבק" חדלה להתנגד באופן פסקני לאפשרות של התנגדות בתוך הגטו, ואנשי פפ"א השלימו עם רעיון היציאה ליער בשלב מסוים.

באביב 1943 הוקם בוילנה ועד קומוניסטי בהשתתפות כל הקבוצות הקומוניסטיות שפעלו בעיר. בראש הוועד עמד קומוניסט וותיק, ולונאס יוזאס ויטאס. גם פעילים קומוניסטים יהודים מן הגטו, יצחק ויטנברג ובוריס שרשניאבסקי, צורפו לוועד הזה. במאי 1943 הושג הסכם בין פפ"א לבין הוועד הקומוניסטי העירוני על כינון "הוועד האנטי-פשיסטי הווילנאי" שאמור היה, בין היתר, לסייע מבחוץ במקרה של לחימה בגטו. דובר גם על הקמת בסיס פרטיזני ביערות וילנה שלוחמים יהודים יוכלו להימלט אליו בעת הצורך. ואולם רוב התכניות האלה נשארו על הנייר בלבד.

המינהל היהודי בגטו ידע על קיומה של המחתרת היהודית מראשית התארגנותה בתחילת 1942, אך עד אביב 1943 לא נוצרה מתיחות מיוחדת בין שני הגופים הציבוריים האלה. המחתרת השלימה עם מדיניותו של גנס להגברת כושר הייצור של הגטו, אם כי לא היתה שותפה להערכה שזאת הדרך להציל את הגטו מכליה. בתקופת "השקט היחסי" לא נקט גנס, בתפקידו כראש הגטו ומפקד המשטרה היהודית, צעדים מיוחדים נגד המחתרת, ומפעם לפעם אף רמז שבבוא הזמן ייתן את ידו להתנגדות לגרמנים. ואולם חידוש הרציחות ההמוניות באזור וילנה והאיום הגובר

על קיומו של גטו וילנה עוררו מתח גובר בין גנס למחתרת. התנהגותו של גנס ושל רבים מן השוטרים שלו באקציית הזקנים באושמיאנה ובגטאות אחרים חייבה את המחתרת לבחון מחדש את יחסה כלפיהם, ואילו גנס מצדו ראה בהידוק קשריה של המחתרת היהודית עם הקומוניסטים שמחוץ לגטו ועם התנועה הפרטיזנית סכנה לקיום הגטו. במאי 1943 התגברה היציאה מן הגטו ליער ואחדים מן הבורחים אף נתפסו ונעצרו. הגרמנים איימו להעניש את הגטו אם הבריחות לא ייפסקו לאלתר, וגנס החל להצר את צעדיה של המחתרת. בסוף מאי 1943 דרשו הגרמנים לשלוח 50 עובדים לעבודות כפייה בפוניבייז'. גנס ביקש לכלול בקבוצה זו את אבא קובנר, חיים לזר ובורקה שניידר, מפעילי פפ"א המרכזיים, כדי להרחיקם מוילנה. ואולם השלושה הסתתרו ובלחץ מפקדת פפ"א ויתר גנס על כוונתו זו.

ב-12 ביוני 1943 נתפס צעיר מן הגטו, חיים לוין, בידי שוטר יהודי כשניסה להימלט ליער. תוך כדי המאבק ביניהם ירה חיים לוין בשוטר באקדחו והרגו. גנס הוחש אל שער הגטו, דרש מלוין למסור את נשקו וכשזה סירב ירה בו. בעקבות האירוע הזה עצרה המשטרה היהודית צעירים יהודים שנחשדו בהתארגנות לשם רכישת נשק ויציאה ליער, ואילו בפפ"א התקבלה החלטה להתנגד בכוח לגנס אם ינסה לפגוע במחתרת.

באביב 1943 גברו המגעים בין קבוצות מחתרת יהודיות בגטאות וילנה והסביבה לבין הפרטיזנים הסובייטים שפעלו ביערות האזור. היו גם ניסיונות לתאם בין פפ"א לבין קבוצות יהודים מגטאות קטנים שכבר נמצאו ביער והחלו להתארגן ללוחמה פרטיזנית. שני צעירים מגטו שוויינצי'אני חברי קבוצה פרטיזנים שפעלה באזור הסתננו לגטו וילנה וניסו לשכנע את אנשי פפ"א לאמץ את הדרך של לחימה ביערות, אבל מפקדת פפ"א דבקה בהחלטתה להיערך להתנגדות בתוך הגטו. ביוני 1943 הציע פיודור מרקוב, מפקד חטיבת פרטיזנים באזור, לקלוט אנשים של פפ"א ביחידותיו, וגם הפעם השיב הארגון היהודי בשלילה. ובינתיים החלו הקשרים של פפ"א שקיימו קשר עם הפרטיזנים לארגן בעצמם קבוצות של צעירים בגטו וילנה ובגטאות הסביבה לבריחה ליער. המשטרה היהודית הבחינה בהתארגנות זו ועצרה את משה שוטאן, שליח שעסק בהברחת אנשים ליער. גנס שוחח עמו וניסה לשכנעו שהיציאה ליערות היא אולי פתרון ליחידים אבל לא לאלפי היהודים שעוד נותרו בגטו, ולא עוד אלא שפעולתם של אנשי המחתרת - הן אלה שבגטו והן הלוחמים בשורות הפרטיזנים - מסכנת את הגטו כולו. עם זאת שחרר את שוטאן ואף התיר לו לקחת עמו ליער 25 צעירים. הקבוצה עזבה את הגטו ב-12 ביוני 1943. ב-24 ביוני יצאו עשרה מאנשי "קבוצת המאבק" של יחיאל בפיקודו של בורקה פרידמן ליערות נאצ'ה כדי להקים בסיס ללוחמים נוספים מן הגטו. בדרכם עברו ליד מחנה ביאלה ואקה ולקחו עמם

שישה מעובדי המחנה. בורקה פרידמן עצמו היה קצין במשטרה היהודית ובקבוצתו היה קצין משטרה נוסף. יציאתם של השוטרים עוררה את זעמו של גנס, וכדי להרתיע את המחתרת החליט לעצור את יוסף גלזמן, חרף ההערכה הרבה שרחשו לו בגטו והשפעתו במשטרה היהודית. ב-25 ביוני הוא נלקח למטה המשטרה היהודית, משם הובא לשער הגטו ועמדו להעבירו למחנה העבודה ראשה. ואולם בדרך אל השער שוחרר גלזמן בכוח בידי חברי פפ"א. היה זה מקרה ראשון של התנגשות גלויה בין חברי פפ"א לבין מינהל הגטו, אבל מפקדת פפ"א החליטה שלא להחרף את היחסים עם גנס והסכימה שגלזמן ייצא מרצון לתקופה קצרה למחנה ראשה. כעבור שבועיים, עם חיסול המחנה, הוא הוחזר לגטו.

בסוף יוני 1943 חשפו הגרמנים את דבר קיומו של הוועד העירוני הקומוניסטי ועצרו את ראש הוועד ולונאס יוזאס ויטאס וחבר נוסף, וצ'לאב קוזלובסקי. במהלך החקירה והעינויים סיפר קוזלובסקי שקיים קשר עם קומוניסט יהודי מן הגטו - יצחק ויטנברג. ב-8 ביולי 1943 הגיעו לגטו אנשי משטרת הביטחון ודרשו מגנס להסגיר את ויטנברג, אבל הוא הסתתר. ב-15 ביולי הזמין גנס את כל מפקדת פפ"א לשיחה בביתו. מפקדי פפ"א טרם ידעו אז על מעצרו של הקומוניסטים בעיר ועל דרישת הגרמנים להסגיר את ויטנברג. אבא קובנר, חיינה בורובסקה, אברהם חבויניק וגם יצחק ויטנברג, שלא חשד במאומה, באו לביתו של גנס. במהלך הפגישה נכנסו דסלר ושני שוטרים ליטאים, כבלו את ויטנברג והובילוהו לעבר שער הגטו. שוטר יהודי חבר פפ"א שהבחין בנעשה הזעיק את חבריו למחתרת ואלה שחררו את ויטנברג. במהלך השיחה עם גנס, לאחר שוויטנברג נתפס בערמה, נודע לחברי מטה פפ"א על חשיפת המחתרת הקומוניסטית בעיר ועל דרישת הגרמנים להסגיר את ויטנברג. על יסוד המידע הזה החליט מטה פפ"א שוויטנברג, ששוחרר בינתיים, ימשיך להסתתר, לא יוסגר לגרמנים, והארגון יתנגד בכוח למעצרו. גנס מצדו הפיץ בגטו את הידיעה שאי הסגרתו של ויטנברג תסכן את הגטו כולו, ורוב תושבי הגטו קראו להסגיר את ויטנברג כדי שלא לסכן את חייהם. היו גם כמה תקריות אלימות ופגיעות בחברי פפ"א. אנשי המחתרת טענו שהפגיעה בוויטנברג ובתנועת ההתנגדות היהודית היא תחילת הקץ של הגטו כולו, אבל ללא הועיל. נוכח הלחץ הציבורי הגובר החליטה מפקדת פפ"א שיצחק ויטנברג יסגיר את עצמו. ההחלטה הובאה לידיעתו במקום מחבואו, אך הוא דחה אותה. בשלב מסוים, כשהלחץ הגרמני גבר ועמו האיום על הגטו, הציע ויטנברג שיתאבד וגופתו תימסר לגרמנים, אבל הגרמנים תבעו את ויטנברג חי. גם חבריו הקומוניסטים בפפ"א סברו שהנסיבות מחייבות אותו להסגיר את עצמו. מה שהניע את ויטנברג להסכים בסופו של דבר להסגרתו היה הלך הרוח בגטו ובקרב מפקדת פפ"א וחבריו למחתרת. הוא מסר עצמו בידי גנס, ובשיחה

שהיתה ביניהם נבדקו האפשרויות לשחררו לאחר שיימסר לידי הגרמנים. ואולם כל הנוכחים באותה השיחה ידעו היטב שהסיכויים לכך קלושים ביותר. באותו מעמד נתנו לוויטנברג רעל כדי שישתמש בו אם לא יוכל לעמוד בעינויים. בערב 16 ביולי הוא הועבר לידי הגרמנים, נכלא ובבוקר המחרת נמצא מת בתאו לאחר שהרעיל את עצמו. תושבי הגטו, אף-על-פי שציידו בטענתו של גנס שאין לסכן את הגטו כולו בגלל איש אחד, העריכו מאוד את יצחק ויטנברג. חברי המחותרת קיימו דיונים נוקבים בעקבות הפרשה הזאת. רובם האמינו שהגרמנים דרשו את הסגרתו של ויטנברג בגלל חברותו בהתארגנות קומוניסטית בעיר ולא כמפקד ארגון פפ"א שקיומו לא נחשף, לדעתם. ואולם עמדתם של יושבי הגטו בפרשת ויטנברג הוכיחה שענישה קולקטיבית עשויה להרתיעם מלתמוך בפעילות המחותרת היהודית, וחברי המחותרת נאלצו להביא בחשבון גורם זה ולבחון מחדש את דרכם. העמדה שהתגבשה היתה להמשיך בהיערכות ללחימה בתוך הגטו אך בה-בעת להתארגן גם ליציאה אל היער.

באותה העת גברו גם הקריאות של מפקדי יחידות הפרטיזנים לארגוני הלוחמים בגטו וילנה לשלוח אליהם אנשים. פיודור מרקוב חזר וקרא לגברים יהודים נושאי נשק להצטרף לחטיבתו. אף שארגון פפ"א ביקש לשמור על מעט הנשק שבידו לשעה הגורלית, הוחלט לשלוח בכל זאת ליער קבוצת צעירים חמושים, בפיקודם של יוסף גלזמן ומזכיר המפלגה הקומוניסטית בגטו בוריס שרשניבסקי. קבוצה בת 21 איש - "קבוצת ליאון" (כינויו המחותרת של יצחק ויטנברג) - יצאה ב-24 ביולי ליערות נארוץ' שממזרח לוילנה ובדרכה הצטרפו אליה עוד 14 איש ממחנה העבודה בנובה וילייקה. בלילה הראשון, אור ליום 25 ביולי, כשהגיעו לכפר בורישקי (כ-20 ק"מ מוילנה), עלו על מארב. תשעה מן הלוחמים היהודים נפלו בקרב והאחרים התפזרו. גלזמן אסף 13 מן הניצולים וכעבור ימים אחדים הגיע עמם ליערות נארוץ'.

הגרמנים לא עברו בשתיקה על פרשת קבוצת ליאון. ב-25 ביולי נכנסו לגטו אנשי משטרת הביטחון ודרשו לאסור את בני משפחותיהם של חברי קבוצת ליאון ואת הבריגדירים במקומות עבודתם. גנס עצר את המבוקשים, הוסיף עליהם כמה זקנים והחזיק את כולם בכלא היודנראט. כשנלקחו לפונאר הבחינו הגרמנים שבמקום הבריגדירים שלח גנס כמה זקנים. הגרמנים חזרו לגטו ודרשו את הבריגדירים ואת בני משפחותיהם. הם נמסרו לידיהם, נלקחו גם הם לפונאר וב-27 ביולי נרצחו שם 32 איש. ב-28 ביולי חוסל מחנה העבודה בנובה וילייקה ואחרוני העובדים שנתרו שם נרצחו אף הם בפונאר. הגרמנים הודיעו שכל האקציות האחרונות בוילנה ובנובה וילייקה באו כתגמול על יציאת צעירים יהודים ליער, הזהירו שבכוונתם להוציא להורג את בני משפחתו של כל צעיר שיימלט ליער, והוסיפו שאם אלה יסתתרו, יוצאו להורג כל דיירי הבית שבו התגוררו. גם על יושבי הגטו שעבדו בעבודות חוץ הוטל

עקרון העונש הקולקטיבי. הם חולקו לקבוצות של עשרה והוזהרו שאם אחד מהם לא ישוב לגטו יוצאו להורג כל חברי קבוצתו. בדרך זו ביקשו הגרמנים לעצור את הבריחה ליערות וההצטרפות לתנועה הפרטיזנית. גנס הזהיר גם הוא את ארגוני המחתרת בגטו שלא לעודד יציאה ליער, ואף דרש שימסרו לו את כל נשקם. מפקדת פפ"א השיבה תשובה מתחמקת בניסיון לדחות את העימות עם המינהל היהודי של הגטו.

הגירוש מגטו וילנה לאסטוניה

בצו מ-21 ביוני 1943 הורה היינריך הימלר על חיסול כל הגטאות באוסטלאנד תוך השמדת היהודים שאינם כשירים לעבודה והעברת עובדים למחנות ריכוז. פקודה זו יושמה גם בגטו וילנה. ב-1 באוגוסט הופסקה עבודתם של כ-3,000 איש מחוץ לגטו. ב-6 באוגוסט יצאו אלפי יהודים לעבודות חוץ, כהרגלם, אבל כעבור זמן קצר מצאו עצמם כ-1,000 עובדים בשדה התעופה פורובאנק מוקפים בחיילים אסטונים. מקצתם ניסו לברוח ואף תקפו חיילים. יותר מ-20 מהם נהרגו במקום, רבים נפצעו ורק מעטים הצליחו להימלט. רוב העובדים נתפסו, הובלו לתחנת הרכבת ונדחסו לקרונות משא. נתפסו גם כ-100 עובדים בבסיס החימוש בבורבישקי. גם שם היתה התנגדות ועשרות נהרגו ונפצעו בעת שניסו להימלט. משני מקומות עבודה אלה אספו הגרמנים בסיוע האסטונים כ-1,000 יהודים והובילו אותם לאסטוניה.

בהיודע בגטו דבר חטיפתם של העובדים חשבו הכול שהם נלקחו לפונאר. גנס ניסה להרגיע את הרוחות וחזר והדגיש שהעובדים שולחו לאסטוניה. ואמנם ב-11 באוגוסט שב מאסטוניה אחד הבריגדירים וסיפר שכולם נמצאים במחנה עבודה בווייווארה. מספר האנשים ששולחו לאסטוניה בתחילת אוגוסט לא סיפק את הגרמנים ובאמצע החודש חודשו הגירוש למחנות באסטוניה. ב-24 באוגוסט נחטפו עוד 1,500 עובדים מגטו וילנה ונשלחו לשם. גם המספר הזה היה רחוק מלענות על צורכי הגרמנים ובגטו ציפו לגירוש נוספים. למרות החרדה וחוסר הוודאות שאבו היהודים שעוד נותרו בגטו עידוד ותקווה מן הידיעות על התקרבות החזית, וניסו בכל דרך אפשרית להרוויח זמן בתקווה שישרדו עד השחרור. לא מן הנמנע שגם גנס העריך שימי הכיבוש הגרמני קרבים לקיצם, והיענותו לדרישות הגרמנים לשלוח עובדים למחנות באסטוניה לא באה אלא כדי לדחות לזמן מה את חיסולו של הגטו כולו.

בבוקר 1 בספטמבר 1943 הקיפו גרמנים ואסטונים את הגטו ומנעו את יציאתם של עובדי החוץ. כעבור כמה שעות נכנסו חיילים אסטונים לגטו והחלו לחטוף גברים. רבים הסתתרו בבונקרים. הגרמנים התכוונו לאסוף 3,000 גברים ו-2,000 נשים שיישלחו לאסטוניה. עם חידוש הגירוש הוציא ארגון פפ"א פקודת גיוס לכל יחידות

הארגון. הגדוד הראשון התרכז ברח' סטרשון 15 והגדוד השני ברח' שפיטאלנה 6. היחידות נערכו לקראת התנגשות מזוינת. ואולם בעקבות הלשנה כיתרו הגרמנים והאסטונים את הגדוד השני, שמנה 100 איש. כ-25 מהם הצליחו להיחלץ מן הכיתור אבל הנותרים נתפסו והוצאו אל מחוץ לגטו. בעקבות חיסול הגדוד השני ריכזו אנשי פפ"א את כוחותיהם הנותרים ברח' סטרשון. גם אנשי ארגון המאבק של יחיאל נערכו באזור הזה. באותו היום, 1 בספטמבר, פרסם פפ"א כרוז לתושבי הגטו ובו קרא להם להתנגד לגירושים בכוח ותוך שימוש בכל האמצעים, לרבות נשק. הרוב המכריע של הציבור בגטו לא נענה לקריאה הזאת. תוך כדי חיפוש מועמדים לגירוש הגיעו הגרמנים ועוזריהם האסטונים לרח' סטרשון 15, קראו למסתתרים לצאת ומשלא נענו פוצצו את הבית. יחידת הלוחמים בפיקודו של יחיאל שיינבוים, שנמצאה בקרבת מקום, פתחה באש לעברם. בחילופי היריות עם הגרמנים נהרג שיינבוים עצמו והנותרים מבני קבוצתו התפזרו. גם הבית שממנו ירו אנשי יחידתו פוצץ. במהלך היום ההוא תפסו הגרמנים כ-1,500 גברים, אבל נדרשו להם אנשים נוספים שישולחו לאסטוניה. גנס סבר שאם יספק את מלוא מכסת האנשים יימנעו הגרמנים מלערוך חיפושים בתוך הגטו וההתנגשויות ביניהם לבין ארגוני הלוחמים היהודים ייחסכו. כדי לייעל את החיפושים הקים גנס משטרת עזר שסייעה למשטרה היהודית בחיפוש מועמדים לגירוש לאסטוניה גם ב-2 וב-3 בספטמבר. גנס הפציר בתושבי הגטו שיתייבבו מרצונם לשילוחים לאסטוניה כדי למנוע התערבות ישירה של הגרמנים באיסוף האנשים. נשים לא מעטות נענו לקריאתו ויצאו לאסטוניה מרצון להצטרף לבעליהן שכבר שולחו לשם קודם לכן. ב-4 בספטמבר עוד חסרו כמה מאות איש להשלמת מכסת המגורשים וגנס הסגיר לידי הגרמנים בעורמה גם חלק משוטרי העזר. בסך-הכל שולחו מגטו וילנה לאסטוניה בתחילת ספטמבר 1943 כ-7,000 איש. ארגוני הלוחמים, שנוכחו לדעת כי תושבי הגטו לא נענו לקריאתם להתנגד בכוח לגירושים לאסטוניה, שקלו את המשך צעדיהם. פפ"א הגביר את הסיוע לצעירים שביקשו לצאת ליערות. בסוף אוגוסט ובתחילת ספטמבר יצאו כ-200 צעירים מן הגטו ליער, ועוד במחצית הראשונה של ספטמבר הבשילה ההחלטה להעתיק את פעולות הארגון מן הגטו אל היער ושם להמשיך במאבק נגד הגרמנים ועוזריהם.

היציאה ליער גברה, בסיועם ובעידודם של שליחי יחידות פרטיזנים סובייטיות והמחתרת הקומוניסטית שפעלה באזור. לפפ"א הגיעה הודעה מיוסף גלזמן שקיימת אפשרות להקים ביער יחידה פרטיזנית יהודית נפרדת. חלק מאנשי פפ"א יצאו מן הגטו בשער הצדדי, בידיעתו של גנס, ושמו פניהם ליערות נארוץ', ואחרים הופנו על-ידי הוועד הקומוניסטי העירוני בוילנה למחנה פרטיזנים בפיקודו של יורגיס זימאנאס

(זימן) ביערות רודניקי. בימים 11-15 בספטמבר יצאו ליערות רודניקי כ-70 לוחמים מ"קבוצת המאבק" של יחיאל.

יציאתם של לוחמי פפ"א האחרונים ליער

עוד בספטמבר 1943, כזכור, החליטו מפקדי פפ"א להוציא את כל אנשיהם שנותרו בגטו אל היער. כשהחל חיסולו של הגטו התכנסו כדי לתכנן את נתיבי הבריחה והחליטו לצאת דרך מערכת הביוב העירונית. כמה שליחי פפ"א יצרו קשר עם המחתרת הקומוניסטית העירונית והובטח להם שאנשיהם ימתינו לחברי פפ"א בפתחי היציאה של הביוב, יכינו להם מקום מסתור זמני בעיר ויסייעו להם להמשיך בדרכם ליער. מעבר לקשיי הביצוע התלבטו אנשי פפ"א גם בבעיה מצפונית - את מי לשלוח דרך הביוב אל מחוץ לגטו - שכן אפשרויות המילוט בדרך זו היו מצומצמות. אחרי לבטים קשים החליטו להבריח מן הגטו את חבריהם בלבד, ללא בני משפחותיהם או צעירים שלא היו חברי המחתרת. בצוהרי 23 בספטמבר, כשיושבי הגטו האחרונים עשו את דרכם לעבר השער, ירדו הלוחמים האחרונים שבגטו, כ-100 במספר, לתעלות הביוב. אחרי שעות רבות של זחילה עלו מן הביוב בצד ה"ארי" של העיר. חבריהם מן המחתרת הקומוניסטית הלא-יהודית המתינו להם והעבירו אותם לשני מקומות מסתור, האחד בתוך מחנה "קייליס" והשני במרתף ארמון פושקין. המסתתרים בארמון יצאו לדרך בליל 26 בספטמבר ולמחרת הגיעו ליערות רודניקי, ואילו הקבוצה שבמחנה "קייליס" יצאה מן המסתור ב-27 בספטמבר והגיעה ליעדה כעבור יומיים. ביערות רודניקי החל פרק חדש ואחרון בפעילותה של פפ"א.

יהודים מוילנה ביערות נארוץ' ורודניקי

ליערות נארוץ' נמלטו בסוף 1942 ובמרצת 1943, אחרי חיסול הגטאות באזור וילנה, מאות יהודים מוילנה ומיישובים סמוכים. רק צעירים חמושים בנשק התקבלו ליחידות פרטיזנים, ואילו האחרים התארגנו במחנות משפחה. אנשי פפ"א שהגיעו ליערות האלה בקיץ 1943, וביניהם יוסף גלזמן, פתחו במגעים עם מפקדי הפרטיזנים הסובייטים כדי להקים יחידות פרטיזניות יהודיות נפרדות, במטרה לשמור על קיום המסגרת של פפ"א גם בתנאים החדשים. בתחילה נעתרו להם הפרטיזנים הסובייטים והלוחמים היהודים הקימו יחידה נפרדת, "מייסט" (נקמה), בתוך חטיבת הפרטיזנים של פידור מרקוב. באוגוסט 1943 מנה הגדוד היהודי כ-70 לוחמים, ותוך שבועות מעטים הגיע מספרם ל-250. ואולם בסתיו 1943 גברה ההתנגדות בתוך התנועה הפרטיזנית הסובייטית לקיום יחידות יהודיות נפרדות והם עמדו על העיקרון של ארגון

יחידות פרטיזניות על בסיס טריטוריאלי ולא לאומי. גדוד "מייסט" התקיים 7 שבועות בלבד וב-13 בספטמבר 1943 פורק. אנשי פפ"א השתלבו מקצתם בגדודים "איסטרביטל" (המשמיד) ו"קלינין" ואילו רובם הועסקו ב"יחידות תחזוקה" שלידי יחידות הלוחמים.

קשה במיוחד היה מצבם של הפרטיזנים היהודים ודיירי מחנות המשפחה בעת המצוד הגדול שערכו הגרמנים בסתיו 1943 על פרטיזנים ביערות נארוץ'. בפעולה זו נפלו יותר מ-100 יהודים. היו גם גילויים של אנטישמיות מצד הפרטיזנים הסובייטים כלפי חבריהם היהודים. עם חיזוק המשמעת בשורות הפרטיזנים חל שיפור ביחס אל היהודים, אבל העוינות לא נעלמה כליל.

הראשונים שברחו מוילנה ליערות רודניקי שמדרום לוילנה היו כ-70 מחברי "קבוצת המאבק" של יחיאל - מיד אחרי האקציה של תחילת ספטמבר 1943. הם ביקשו להצטרף ליחידתו של סרן אלקו, אבל הוא הסכים לקבל רק גברים חמושים ולפיכך הקימו אנשי הקבוצה יחידה נפרדת. בסוף ספטמבר, עם חיסול הגטו, הצטרפו אליהם גם לוחמים מפפ"א בראשותו של אבא קובנר, והתמקמו יחד עם אנשי "קבוצת המאבק" בבסיס משותף. תוך שבועות אחדים גדל מספר הלוחמים היהודים שם מ-150 ל-350 לערך. בין אנשי הקבוצה של יחיאל לבין חברי פפ"א נתגלעה מחלוקת בשאלת קיום קשרים עם קבוצות פרטיזנים אלה או אחרות. חברי "קבוצת המאבק" ביקשו לעמוד בקשרים עם סרן אלקו ואנשיו, ואילו אבא קובנר העדיף על פניהם יחידות פרטיזנים ליטאים-סובייטים בפיקודו העליון של יורגיס זימאנאס. בסופו של דבר נתקבלה עמדתו של אבא קובנר, שנתמנה למפקד המחנה היהודי. חיינה בורובסקה שימשה קומיסר פוליטי. עם הגידול במספר האנשים חולק המחנה ל-4 גדודים - "הנוקם" בפיקודו של אבא קובנר, שהיה גם מפקדו של המחנה כולו; "לניצחון", בפיקודו של ש' קפלינסקי; "מוות לפשיזם", בפיקודו של י' פראוור; ו"במאבק", בפיקודו של א' אהרונוביץ. בין 10-15 באוקטובר 1943 ביצעו ארבעה לוחמים - מתתיהו ליון, ישראל רוזוב, ויטקה קמפנר וחיה שפירא - פעולות חבלה במערכות החשמל והמים של וילנה. באמצע אוקטובר 1943 אסר יורגיס זימאנאס על מפקדי הגדודים היהודיים להביא אל היער יהודים נוספים, איסור שפגע קשה בסיכויי ההצלה של שרידי היהודים במחנות עבודה ובמקומות מסתור בוילנה ובסביבתה. נראה שפיקוד התנועה הפרטיזנית הסובייטית אימץ לו מדיניות של בלימת הגידול המתמיד במספר היהודים בריכוזי הפרטיזנים שביערות רודניקי. בנובמבר 1943 נשלחה קבוצת לוחמים יהודים מיערות רודניקי ליערות נאצ'ה כדי להקים שם בסיס פרטיזני. ואולם עד מהרה התברר שהאוכלוסייה באזור היתה עוינת והנשק הדל שבידי הלוחמים לא אפשר את קיומם כקבוצה עצמאית, ולפיכך הם הוחזרו ליערות רודניקי. באביב 1944, עם

התקרב הצבא הסובייטי, החלו לפעול ביערות רודניקי יחידות פרטיזנים פולנים לאומנים מ"ארמייה קריובה" (א"ק), כדי להבטיח שליטה פולנית באזור לכשישחרר. ביניהם לבין הפרטיזנים הסובייטים אירעו התנגשויות, שבמהלכן עמדו הפרטיזנים היהודים לצד חבריהם הסובייטים. יהודים רבים שהסתתרו ביערות רודניקי נרצחו בידי הפרטיזנים הפולנים של א"ק.

שחרור וילנה

בסוף יוני 1944 התקרב הצבא הסובייטי לוילנה וגדודי הפרטיזנים, בהם גם היהודים מיערות רודניקי, הצטרפו לקרב על שחרור העיר. ב-8 ביולי כיתר הצבא האדום את וילנה וב-13 ביולי כבש אותה. גם הלוחמים היהודים נכנסו אליה יחד עם הכוחות המשחררים.

מקור: שמואל ספקטור (עורך) פנקס קהילות פולין: פולין הליטאית, כרך ח', יד ושם, ירושלים, בהכנה

מקורות וביבליוגרפיה

איו"ש, 03/838, 1250, 1321, 2666, 2733, 2926, 3176, 3498, 3670, 3882,
3931, 4043, 4116, 4296, 4357, 4402, 4903, 5155, 5673, 6378, 7419,
8744

8848, 9218; 655, 723, 1432, 2006, 2350, 2564. M1/E617,/

אורן ב', "מווילנה דרך יפאן אל העולם החופשי", ילקוט מורשת י"א, תשל"ל.

ארד י', וילנה היהודית במאבק ובכליון, תל-אביב 1976.

באואר י', "פעולות הצלה דרך וילנה", קובץ מחקרי יד ושם ט', ירושלים תשל"ב.

גרוסמן ח', אנשי המחותרת, מרחביה 1965.

דבורז'צקי מ', ירושלים דליטא במרי ובשואה, ירושלים תשי"ח.

____, מחנות היהודים באסטוניה, ירושלים תשל"ל.

זיידל ה', אדם במבחן, תל-אביב תשל"א.

טננבוים-תמרוף מ', דפים מן הדליקה, תל-אביב תשי"ח.

טננבוים-בקר נינה, האדם והלוחם, ירושלים תשי"ח.

טרונק י', יודנראט, ירושלים 1979.

לאזאר ח', חורבן ומרד, תל-אביב תש"ן.

- לוין ד', *תקופה בסוגריים*, 1939-1941, תל-אביב 1989.
סוצקובר א', *גיטו וילנה*, תל-אביב תש"ז.
סעגאל י', דער ערשטר קונצערט אין ווילנער געטא, *פון לעצטן חורבן*, מס' 1, 1946.
ספר הפרטיזאנים היהודיים, כרך א'.
ספר מלחמות הגיטאות, תל-אביב 1954.
פורת ד', "הכרוז שהוקרא באחד בינואר 1942 בוויילנה בפרספקטיבה היסטורית",
קובץ מחקרי יד ושם כ"ה, ירושלים תשנ"ו.
קאלמאנאוויטש ז', א טאגבוך פון ווילנער געטא, ניו יורק 1951.
קובנר א', "נסיון ראשון להגיד", *ילקוט מורשת* ט"ז, אפריל 1973.
קורצ'אק ר', *להבות באפר*, תל-אביב 1965.
רודאשבסקי י', *יומנו של נער מוויילנה*, תל-אביב תשכ"ט.
רזניק נ', "התנועה בגיטו ווילנה וביערות ליטא", *משואה - קובץ שנתי* א', 1973.
Affidavit of Dr. Yitzhak Arad, USA vs. Aleksandras Lileikis, Civil Action
no. 94-11902-RGS, January 25, 1996.
Documents Accuse, Vilna 1970.
Government's Memorandum in Support of Motion For Summary
Judgement, USA vs. Aleksandras Lileikis, Civil Action no. 94-11902-RGS,
February 2, 1995.
McQueen M., "Different cities, Different conditions, Similar Outcomes:
Kaunas and Vilnius in the First Six Months of the Nazi Occupation",
lecture delivered at US Holocaust Memorial Museum, February 1998.
_____, "The Context of Mass Destruction: Agents and Prerequisites of the
Holocaust in Lithuania", *Holocaust and Genocide Studies*, vol. 12 no. 1,
Spring 1998, pp. 27-48.